

บทที่ 6 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยที่อยู่อาศัยประเภทชุมชนแออัดในเขตคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของชุมชนแออัด ตลอดจนการบุกรุกที่ดินของกลุ่มผู้อาศัยในชุมชนแออัด ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีศึกษาที่ค่อนข้างหลากหลาย ได้แก่ การศึกษาจากข้อมูลเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศ การใช้เทคนิคทางด้านสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) การสำรวจและสัมภาษณ์ผู้อาศัยในชุมชนแออัด ของอำเภอคลองหลวงในภาคสนาม ผลการศึกษาที่ได้ทำให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของชุมชนแออัด สภาพและปัญหาของชุมชนแออัด ตลอดจนรูปของที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในเขตคลองหลวง
2. การย้ายถิ่นเข้าของผู้อาศัยในชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวง
3. การเลือกที่อยู่อาศัยของผู้อาศัยในชุมชนแออัด ในอำเภอคลองหลวง
4. รูปแบบที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวง
5. สภาพและปัญหาของชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวง
6. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย
7. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในเขตคลองหลวง

อำเภอคลองหลวง เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดปทุมธานี ซึ่งอยู่ในเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานครและถูกจัดให้เป็นพื้นที่ซึ่งมีหน้าที่ในด้านตามแผนพัฒนาภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เนื่องจากความเหมาะสมในด้านของที่ตั้งที่มีระยะทางไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครหรืออยู่ในรัศมีไม่เกิน 50 กิโลเมตรจากศูนย์กลางของกรุงเทพฯ และมีการคมนาคมที่สะดวกเนื่องจากมีถนนพหลโยธินตัดผ่านทำให้สามารถขนส่งสินค้าและวัตถุดิบไปยังภาคเหนือและอีสานได้สะดวก ในอดีตนั้นพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของอำเภอคลองหลวงถูกจัดให้อยู่ในเขตคลองชลประทานรังสิตประยูรศักดิ์ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าทุ่งรังสิต ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่ง

แม่น้ำเจ้าพระยา จึงมีความเหมาะสมในการทำการเพาะปลูกโดยเฉพาะการปลูกข้าว และเมื่อประเทศไทย เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกขึ้น เป็นผลให้กรุงเทพมหานคร เป็นเอกนคร (Primate City) และเริ่มมีการขยายตัวไปยังพื้นที่รอบ ๆ โดยเฉพาะในเขตชานเมือง อำเภอ คลองหลวง เป็นอำเภอหนึ่งซึ่งอยู่ในเขตชานเมืองจึงได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของกรุงเทพฯ เริ่มจากการขยายสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนนพหลโยธิน ทำให้เมืองเริ่มขยายมาตามเส้นทางคมนาคมโดยเฉพาะอุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัย เป็นผลให้พื้นที่เกษตรกรรมค่อย ๆ ลดลงและถูกแทนที่ด้วยอุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัยซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรกรรมในแถบชานเมืองของ สุวีวัฒนา ธาดานิติ ซึ่งกล่าวถึงการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมในแถบชานเมืองถูกทำลายลงทุกขณะ

ปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบกิจกรรมในอำเภอคลองหลวง ก็คือ

1.1 การจำกัดการขยายตัวของอุตสาหกรรมในเขตเมือง

ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมให้กระจายความเจริญออกสู่ภูมิภาคและพื้นที่ในเขตปริมณฑลเพื่อชะลอการเติบโตของกรุงเทพมหานคร อุตสาหกรรมจึงเป็นตัวหนึ่งที่ถูกผลักดันให้กระจายไปอยู่เขตรอบนอกโดยเฉพาะปริมณฑลเป็นผลให้อัตราการเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตคลองหลวงเพิ่มขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) โดยเฉลี่ย 14.56% และอัตราการเพิ่มของโรงงานอุตสาหกรรม ตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 - 2539 เฉลี่ย 9.75 % ปัจจุบันมีโรงงานอุตสาหกรรมในอำเภอคลองหลวงทั้งสิ้น 439 โรงงาน เป็นผลให้อัตราการเพิ่มของโรงงานในภาคอุตสาหกรรม เฉลี่ย 13.16% และอัตราการเพิ่มของประชากร เฉลี่ย 4.04 %

1.2 เส้นทางคมนาคม

หลังจากที่เริ่มมีการสร้างถนนพหลโยธินตัดผ่านอำเภอคลองหลวง ในราวปี พ.ศ. 2500 รูปแบบทางกิจกรรมการใช้ที่ดินก็เริ่มเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะบริเวณที่ถนนตัดผ่าน เริ่มมีการซื้อขายที่ดินเพื่อเก็งกำไร และการจัดสรรที่ดินดังที่ได้ศึกษาในบทที่ 4 และพบอีกว่าโรงงานอุตสาหกรรม

กรรมเริ่มเข้ามาก่อตั้งในปี พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา จนถึงปี พ.ศ. 2539 มีโรงงานอุตสาหกรรมในอำเภอคลองหลวงทั้งสิ้น 439 โรงงาน เป็นผลให้อัตราการเพิ่มของแรงงานในภาคอุตสาหกรรมเฉลี่ย 13.16% ปัจจุบันอำเภอคลองหลวงมีถนนทางหลวง 2 สาย และมี ถนนท้องถิ่นอีก 14 สาย นอกจากนั้นยังมีโครงการก่อสร้าง ถนนวงแหวนตะวันออก ซึ่งจะแล้วเสร็จในปลายปี พ.ศ.2541

2. การย้ายถิ่นเข้าของผู้อาศัยในชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวง

ปัจจัยดึงดูดให้เกิดการย้ายถิ่นเข้ามาของผู้อาศัยในชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวง พบว่าส่วนใหญ่ ร้อยละ 76.1 ย้ายเข้ามาเพื่อทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม โดยผู้ที่ย้ายเข้ามาเป็นผู้ที่มาจากจังหวัดในแถบภาคกลาง ร้อยละ 88.0 ซึ่งจำนวนนี้รวมถึงผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครมาก่อนและเป็นผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดแต่ต้องย้ายมาเพราะถูกไล่ที่อยู่อาศัย เช่น บริเวณคลองเตย ผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดในเขตคลองหลวงนั้น ส่วนใหญ่ ร้อยละ 71.7 เป็นผู้ที่มีฐานะยากจนมาก มีรายได้เฉลี่ยของหลังคาเรือน 4,000 - 5,000 /เดือน ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ผู้มีรายได้น้อยมาก ที่การเคหะแห่งชาติได้ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดการย้ายถิ่นของผู้มีรายได้น้อยของ Everett S. Lee. ที่กล่าวถึงปัจจัยเกี่ยวข้องกับถิ่นปลายทาง หรือท้องถิ่นที่ย้ายเข้าที่สามารถให้ผลตอบแทนด้านรายได้ ได้มากกว่าถิ่นต้นทางหรือท้องถิ่นที่ย้ายออกมา และแรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ไม่ต้องใช้ความรู้สูงนัก จึงทำให้เกิดการย้ายถิ่นของแรงงานในชนบท

3. การเลือกที่อยู่อาศัยของผู้อาศัยในชุมชนแออัด ในอำเภอคลองหลวง

จากแนวการเลือกที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยสามารถนำมาอธิบายการเลือกที่อยู่อาศัยของผู้อาศัยในชุมชนแออัดได้ดังนี้

3.1 รายได้ของผู้อยู่อาศัย

รายได้ของผู้อยู่อาศัยเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่มีต่อการเลือกที่อยู่อาศัยของผู้อาศัยในชุมชนแออัด เนื่องจากผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดร้อยละ 71.7 เป็นผู้ที่มีฐานะยากจนมีรายได้ไม่เกิน 5,000 บาทต่อเดือน ดังนั้นโอกาสในการเลือกที่อยู่อาศัยที่ดีจึงเป็นไปได้ยาก เนื่องจากราคาที่อยู่อาศัยปัจจุบันมีราคาสูง ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ Brain

Goodal, Brain J.L. Berry and Frank E. Horton ในเรื่องของราคาที่พักอาศัยจะมีความสำคัญกับระดับรายได้และความสามารถในการจ่ายในเรื่องที่อยู่อาศัย

3.2 ชนิดของที่พักอาศัย

ชนิดของที่พักอาศัยมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกที่อยู่อาศัย ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับระดับรายได้ จากการศึกษาพบว่า ผู้ที่มีรายได้ค่อนข้างมากจะมีความสามารถในการเลือกที่อยู่อาศัยได้มากกว่าผู้ที่มีรายได้ต่ำ กล่าวคือ ร้อยละ 50.5 มีราคาเช่าที่ดินต่ำกว่า 200 กว่าบาทต่อเดือน และอีกร้อยละ 45.5 มีค่าเช่าที่ดินตั้งแต่ 200 - 600 บาท ในขณะที่ค่าเช่าห้องพักอาศัย ร้อยละ 40.7 มีราคาไม่เกิน 800 บาท ผู้ที่ปลูกบ้านบนที่ดินของตนเอง ร้อยละ 57.8 เป็นผู้มีรายได้มากกว่า 10,000 บาทขึ้นไป ในขณะที่ผู้บุกรุกที่ดิน ร้อยละ 93.0 มีรายได้ไม่เกิน 6,000 บาทต่อเดือน ผู้ที่เช่าที่ดินปลูกบ้านจะมีรายได้ ร้อยละ 94.0 มีรายได้ไม่เกิน 5,000 บาทต่อเดือน และผู้เช่าห้องพักอาศัยร้อยละ 93.2 จะมีรายได้ในช่วง 3,000 - 8,000 บาทต่อเดือน แสดงให้เห็นว่าราคาที่พักของอาศัย และรายได้มีความสัมพันธ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ William Alonso

3.3 ระยะทางของที่พักอาศัยกับแหล่งงาน

จากการศึกษาพบว่าระยะทางของที่อยู่อาศัยและแหล่งงาน เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นเข้ามาของผู้ที่อาศัยในชุมชนแออัดถึงร้อยละ 76.1 จากการศึกษาด้วยภาพถ่ายทางอากาศ พบว่าอำเภอคลองหลวง มีการกระจายของโรงงานอุตสาหกรรมมาก 2 บริเวณ ได้แก่บริเวณนิคมอุตสาหกรรมนวนคร และบริเวณย่านอุตสาหกรรมบางชันท์ ซึ่งในบริเวณดังกล่าวจะมีชุมชนแออัดเกิดขึ้นในรัศมีไม่เกิน 2 กิโลเมตร และจากความสัมพันธ์ผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัด ร้อยละ 60.4 พบว่าระยะทางระหว่างที่พักอาศัยกับแหล่งงานจะมีระยะทางห่างกันไม่เกิน 2 กิโลเมตร เช่นกัน แสดงให้เห็นว่าระยะทางของที่พักอาศัยกับบริเวณที่เป็นแหล่งงานจะมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของ Ruangyuth Teeravanich ที่กล่าวว่าแหล่งงานอุตสาหกรรมและชุมชนแออัดจะมีความสัมพันธ์กันในด้านระยะทาง

4. รูปแบบที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวง

จากการศึกษาในเรื่องรูปแบบที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในเขตคลองหลวง พบว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Angle Benjamin และ De Goede ในเรื่องของที่อยู่อาศัยสำหรับผู้บุกรุก (The Squatter Housing Subsystem) ซึ่งแบ่งเป็น ผู้บุกรุก (Pure Squatter) และผู้ที่เช่าที่ดิน (Renting Squatter) อีกพวกหนึ่งเป็นลักษณะการแบ่งห้องเช่า (Filter Housing Subsystem) ซึ่งรูปแบบที่กล่าวมาข้างต้น พบว่ามีทุกรูปแบบในชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวงแต่ส่วนใหญ่มักจะเป็นชุมชนแออัดที่มีลักษณะรูปแบบเดียว เช่น เป็นชุมชนบุกรุก , ชุมชนเช่าที่ดิน และชุมชนห้องเช่า ซึ่งพบว่ามีจำนวน 8 ชุมชน จาก 15 ชุมชนที่ศึกษาในขณะที่ยังมีอีก 7 ชุมชน มีลักษณะผสมหลายรูปแบบที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน โดยรูปแบบของที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดที่ศึกษาโดยรวมแล้ว พบว่ามีรูปแบบดังนี้

4.1 ปลูกบ้านบนที่ดินของตนเอง โดยเจ้าของบ้านและเจ้าของที่ดินเป็นคน ๆ เดียวกัน ซึ่งพบไม่มากนัก เพียงร้อยละ 12.5 ผู้ที่ปลูกบ้านบนที่ดินของตนเองส่วนใหญ่ถึง ร้อยละ 54.5 จะอาศัยอยู่มาเป็นเวลานาน ถึง 25 - 30 ปี แล้ว ตั้งแต่บริเวณที่อยู่อาศัยยังไม่มีสภาพเป็นชุมชนแออัด ซึ่งต่อมาเมื่อเริ่มมีผู้เข้ามาอยู่มากขึ้นจนมีสภาพเป็นชุมชนแออัดทำให้ผู้อาศัยกลุ่มนี้ต้องมีสภาพอยู่ในชุมชนแออัดด้วย โดยทั่วไปพื้นที่ใช้สอยของที่อยู่อาศัยรูปแบบนี้จะมีขนาดมากกว่า 50 ตารางเมตร ที่อาศัยมักจะประกอบอาชีพทำราชการเป็นอาชีพหลักระดับรายได้ต่อหลังคาเรือนมักจะสูงกว่า 10,000 บาทขึ้นไป

4.2 บุกรุกที่ดิน จะมีลักษณะปลูกสร้างที่อยู่อาศัยบนที่ดินผู้อื่นหรือที่ซึ่งเป็นที่ว่างเปล่า ไม่มีเจ้าของเข้ามาดูแล ทำให้ผู้บุกรุกเหล่านี้ถือโอกาสสร้างที่อยู่อาศัยเอง หรือบางกรณีพบว่าการสร้างเป็นเรือนแถวไม้ให้เช่า เช่น ชุมชน ข.เกษตร ที่บุกรุกสร้างห้องเช่าริมคลองจากการศึกษาพบว่าสัดส่วนของการบุกรุกที่ดินสูงถึงร้อยละ 43.6 ขนาดนี้พื้นที่ใช้สอยของบ้านที่บุกรุกโดยทั่วไปจะมีขนาด 21 - 40 ตารางเมตร และมีลักษณะเป็นบ้านชั่วคราว เนื่องจากความไม่มั่นคงด้านที่อยู่อาศัยทำให้สภาพบ้านจึงค่อนข้างไม่มั่นคงแข็งแรง ผู้อยู่อาศัยบ้านประเภทนี้มักประกอบอาชีพ ค่าของเช่าและทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีสัดส่วนใกล้เคียงกันมาก ระดับรายได้โดยส่วนใหญ่จะมีรายได้ต่ำคือในราว 3,001 - 5,000 บาท /เดือน

รูปแบบที่อยู่อาศัยประเภทบุกรุกที่ดินผู้อื่นนั้น จากการศึกษาพบว่า เจ้าของที่ดินที่ถูกบุกรุกมีทั้งที่ดินของส่วนราชการและของเอกชนโดยสามารถจำแนกได้ดังนี้

1) ที่ดินเอกชน ร้อยละ 11.4 ที่ดินของเอกชนที่ถูกบุกรุกจะมีลักษณะเป็น เอกชนรายย่อยซึ่งมีที่ดินกว้างแต่ยังคงปล่อยให้เป็นที่รกร้างว่างเปล่าจึงทำให้มีผู้บุกรุกเข้ามาสร้างที่อยู่อาศัย โดยเจ้าของที่ดินทราบว่าที่ดินตนเองถูกบุกรุก ปัจจุบันได้พยายามขับไล่ผู้บุกรุกให้ออกไป ซึ่งในรายที่มีการบุกรุกที่ดินเอกชนนั้น พบเพียงชุมชนเดียว คือ ชุมชน ช.สุขสมบูรณ์ จึงทำให้จำนวนผู้บุกรุกที่ดินเอกชน

2) ที่ดินของหน่วยงานราชการ ที่ร้อยละ 88.3 เป็นบริเวณที่มีการบุกรุกมากซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วหน่วยงานราชการมักไม่ค่อยเข้ามาดูแล ทำให้เกิดการบุกรุกสร้างที่อยู่อาศัยมาก และจากการศึกษาพบว่าที่ดินของราชการที่มีการบุกรุกได้แก่

- ที่ริมคลองชลประทาน มีร้อยละ 77.8 ของผู้บุกรุกที่ดิน หน่วยงานราชการ โดยเฉพาะบริเวณริมคลองหนึ่ง ซึ่งที่ดินดังกล่าว อยู่ในความรับผิดชอบของกรมชลประทาน การปลูกสร้างที่อยู่อาศัยมักปลูกสร้างบ้านล้ำเข้าไปในแนวคลอง ลักษณะที่อยู่อาศัยเช่นนี้นั้นมักจะไม่มีการสร้างสุขาที่ถูกสุขลักษณะ แต่จะสร้างเป็นคอกกั้นแล้วเจาะพื้นไม้กระดานเป็นร่อง สำหรับถ่ายอุจจาระและปัสสาวะลงในคลองโดยตรง ที่อยู่อาศัยประเภทนี้มักพบในทุกชุมชนที่อยู่ใกล้ริมถนนพหลโยธินฝั่งตะวันออก และมักจะปลูกสร้างอยู่ร่วมกับที่อยู่อาศัยรูปแบบอื่น เช่น ประเภทเช่าที่ดิน , เช่าห้องพัก หรือมีที่ดินของตนเอง

- ที่ริมถนนทางหลวงจังหวัด ร้อยละ 5.5 ซึ่งพบในกรณีของ ชุมชนไทยรัฐ ซึ่งสร้างที่อยู่อาศัยบุกรุกที่ดินบริเวณริมถนนคลองหลวง ระหว่างคลองหนึ่ง และคลองสอง ซึ่งเป็นที่ดินในความรับผิดชอบของแขวงทางปทุมธานี จาก การสำรวจพบว่า ปัจจุบันชุมชนได้ลดจำนวนลงมากจากที่การเคหะแห่งชาติเคยสำรวจไว้เมื่อปี พ.ศ. 2538 ซึ่งในขณะนั้นมีจำนวนกว่า 50 หลังคาเรือน แต่ปัจจุบัน (พ.ศ. 2540) ชุมชนได้ลดจำนวนลงเนื่องจากการขยายผิวดการจราจรบนถนนคลองหลวง

จาก 2 ช่องเป็น 6 ช่องจรรยาทำให้ชุมชนบางส่วนต้องย้ายที่อยู่ เหลือเพียง 10 กว่าหลังคาเรือน สัดส่วนของที่อยู่อาศัยที่บุกรุกที่ริมถนน ค่อนข้างน้อย

- ที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ร้อยละ 16.7 พบในกรณีของชุมชนซอยไวก้อัส ซึ่งมีอายุชุมชนเพียง 4 - 5 ปี เนื่องจากที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็นที่ว่างและมีขนาดพื้นที่กว้าง จึงทำให้มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาปลูกสร้างที่อยู่อาศัย

3) ที่ดินสาธารณะ ร้อยละ 8.3 พบในกรณีของชุมชนเนรมิตร ซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งที่บุกรุกที่ดินผู้อื่น โดยผู้อาศัยชุมชนเห็นว่าบริเวณนี้เป็นที่ดินส่วนเกินจากโฉนดทั้งสองฝั่ง และไม่มีใครเป็นเจ้าของจึงเข้ามาอยู่อาศัยมากกว่า 30 ปีแล้ว

4.3 เช่าที่ดิน เป็นกลุ่มที่มีการตกลงทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรระหว่างเจ้าของที่ดินและผู้ที่เช่าที่ดินปลูกสร้างที่อยู่อาศัย เจ้าของที่ดินที่ปล่อยให้มีการเช่าที่ดินอยู่อาศัยนั้น มักปล่อยให้เป็นที่รกร้าง โดยยังไม่คิดจะพัฒนาหรือปรับปรุงที่ดินของตนจึงยังคงปล่อยให้มีการเช่าที่ดินของชุมชนแออัด ราคาเช่าที่ดินจะเก็บเป็นรายเดือนหรือรายปีขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างผู้เช่าและเจ้าของที่ดิน ราคาเช่าเมื่อนำราคามาเฉลี่ยเป็นรายเดือนแล้ว พบว่า ราคาเช่าที่ดินส่วนใหญ่ ร้อยละ 50.5 มีราคาเช่าประมาณ 100 - 199 บาทต่อเดือน ในด้านพื้นที่ใช้สอยพบว่าบ้านที่ปลูกสร้างโดยเช่าที่ดินนั้นร้อยละ 37.4 มีพื้นที่ใช้สอยมากกว่า 50 ตารางเมตร ซึ่งมีขนาดค่อนข้างกว้าง และผู้อาศัย ส่วนใหญ่ร้อยละ 89.8 ประกอบอาชีพทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 4,001 - 5,000 บาทต่อหลังคาเรือน ระยะเวลาที่มีผู้เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนรูปแบบนี้ ส่วนใหญ่ ร้อยละ 34.7 อาศัยเช่าที่ดินมากกว่า 40 ปี ซึ่งเป็นยุคที่กิจกรรมหลักของท้องถิ่นยังเป็นเกษตรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของสุนทรีย์ อาสะไวย์ ศึกษา ประวัติของพื้นที่รังสิต พบว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นนาเช่ามาก่อนปัจจุบันรูปแบบการเช่าที่ดินยังคงเป็นผลต่อเนื่องจากอดีตแต่เปลี่ยนในเรื่องของกิจกรรมการเช่าจากเดิมที่เป็นการเช่าที่ดินทำนา ปัจจุบันเป็นการเช่าที่ดินเพื่ออยู่อาศัย

4.4 เช่าห้องพักอาศัย ลักษณะของห้องเช่าพักอาศัยในอำเภอคลองหลวงมีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ และแบ่งเป็นห้องให้เช่า หรือบางแห่งมีลักษณะเป็นบ้านที่มีการกันห้องให้เช่า ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ร้อยละ 16.4 ของที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัด จะเป็นห้องเช่าพักอาศัย ซึ่งห้องเช่าส่วนใหญ่ ร้อยละ 69.5 มีขนาดพื้นที่ใช้สอย 11 - 20 ตารางเมตร ผู้อาศัยส่วนใหญ่ ร้อยละ 89.9 ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมีรายเฉลี่ยต่อเดือน 4,000 - 5,000 บาทต่อเดือน และมักจะไม่ได้อยู่รวมกันเป็นครอบครัว

5. สภาพและปัญหาของชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวง

5.1 ลักษณะทางกายภาพ

ชุมชนแออัดในอำเภอคลองหลวงส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ บ้านเรือนส่วนใหญ่มักจะปลูกสร้างไปในเขตคลอง กว่า 3 ใน 4 ของบ้านในชุมชนแออัด และส่วนใหญ่มีสภาพบ้านเรือนทรุดโทรม และ ร้อยละ 80 ปลูกสร้างด้วยวัสดุที่ใช้แล้ว เช่น ไม้อัด กระดาษอัด และสังกะสี แต่มักจะมีพื้นที่ใช้สอยภายในบ้านค่อนข้างกว้าง คือ มากกว่า 50 ตารางเมตร คิดเป็นร้อยละ 32.8

สภาพการใช้น้ำภายในบ้าน ร้อยละ 87.2 ต้องซื้อน้ำจากเอกชน ในราคาที่สูงกว่าราคาของทางราชการถึง 2 - 3 เท่า โดยการต่อสายยาง หรือเดินท่อน้ำมายังบ้าน การไฟฟ้าภายในบ้านส่วนใหญ่ ร้อยละ 58.6 มีลักษณะเช่นเดียวกับการใช้น้ำ ส่วนใหญ่ ยังต้องซื้อไฟฟ้าจากเอกชน

วิธีกำจัดขยะที่พบมีด้วยกัน 2 วิธีที่ใช้กันมาก คือ การเผาขยะเอง และการนำขยะภาชนะรอให้รถขยะมาเก็บ ซึ่งทั้ง 2 วิธีมีส่วนที่เท่ากันคือร้อยละ 34.7

ส่วนการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ พบว่าบ้านเรือนส่วนใหญ่มีส่วนใช้ภายในบ้านเป็นลักษณะส้วมบ่อเกรอะ ร้อยละ 78.9 แต่ยังมีบางส่วนที่ยังไม่มีส้วมใช้ในบ้าน ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อาศัยริมคลอง มักจะถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะลงคลองโดยจะเจาะพื้นบ้านเป็นร่อง แล้วถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะลงคลองโดยตรงคิดเป็นร้อยละ 8.9

5.2 สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพทางเศรษฐกิจของผู้อาศัยในชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวง ส่วนใหญ่ เป็นผู้มีฐานะยากจน กว่า 3 ใน 4 เป็นผู้ยากจนมาก มีรายได้ต่อครัวเรือน ต่ำกว่า 5,500 บาท ต่อเดือน รายได้ส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วง 4,001 - 5,000 บาทต่อเดือน คิดเป็นร้อยละ 23.3 ในขณะที่รายจ่ายจะอยู่ในช่วง 4,001 - 5,000 บาทต่อเดือน ร้อยละ 26.1 เช่นกัน ความดุจลยของรายได้ และรายจ่าย ร้อยละ 43.3 มักจะมีรายจ่ายมากกว่ารายได้

ในด้านของการออมทรัพย์นั้น ผู้อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่ ร้อยละ 68.6 ไม่มีเงินเก็บออม จะใช้จ่ายในลักษณะเดือนชนเดือนแต่ในส่วนของผู้มีเงินออมมีวิธีการออมทรัพย์ หลายได้แก่ การนำเงินไปฝากธนาคาร ร้อยละ 21.1 การเล่นแชร์ ร้อยละ 6.4 เก็บไว้เอง ร้อยละ 3.3 และฝากเงินไว้กับญาติ หรือคนสนิท ร้อยละ 0.6

การรับรายได้จากอาชีพปัจจุบันส่วนใหญ่ ร้อยละ 28.1 รับเป็นรายเดือน และครัวเรือนส่วนใหญ่ยังมีภาระในเรื่องของค่าเล่าเรียนของสมาชิกในบ้าน เฉลี่ยแล้ว 1 ต่อบ้าน 1 หลัง

5.3 สภาพทางสังคม

ลักษณะทางสังคมของผู้อาศัยในชุมชนแออัด อำเภอคลองหลวงมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ และไม่ค่อยทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 67.5 มีบางส่วนที่ทำกิจกรรมร่วมกันบ้าง เช่น พิธีกรรมทางศาสนา ร้อยละ 20.3 งานประเพณี ร้อยละ 10.6 และการพัฒนาชุมชน ร้อยละ 1.7

ในด้านการให้ความช่วยเหลือ กันในชุมชนเมื่อเดือดร้อน หรือมีปัญหา ก็มักจะต้องพึ่งตนเองเป็นส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 60.3 เนื่องจากผู้อาศัยในชุมชนมีสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมที่ไม่ค่อยแตกต่างกัน คือมีฐานะที่ค่อนข้างขัดสน และต้องระครองตนเองให้อยู่รอด ทำให้ไม่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้มากนัก ผู้ที่พอจะให้การช่วยเหลือได้จึงมักเป็นผู้ที่มีฐานะและเป็นที่ยอมรับในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน หรือกำนัน

ในด้านปัญหาทางสังคมของชุมชนแออัดนั้น พบว่า ปัญหาสุขภาพเสพติดเป็นปัญหาสำคัญที่สุดของชุมชนแออัดในคลองหลวงทุกชุมชน และมีความรุนแรงของปัญหาค่อนข้างมาก คิดเป็นร้อยละ 66.7 สำหรับปัญหาอื่นๆ เช่น การลักขโมย การทะเลาะวิวาท และการพนัน มีปริมาณปัญหาน้อยไม่รุนแรง

5.4 สภาพปัญหาของชุมชนแออัด

ปัญหาของชุมชนแออัดสามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

1. ปัญหาทางกายภาพ ได้แก่

- ปัญหาเรื่องน้ำในการอุปโภค และบริโภค เป็นปัญหาสำคัญที่สุด ร้อยละ 61.1 เพราะ ผู้อาศัยในชุมชนต้องซื้อน้ำประปาจากเอกชนในราคาที่สูง
- ปัญหาการใช้ไฟฟ้า มีความสำคัญรองลงมา ร้อยละ 14.6 มีลักษณะเช่นเดียวกับปัญหาเรื่องน้ำ เพราะผู้อาศัยในชุมชนต้องซื้อไฟฟ้าจากเอกชนในราคาที่สูงกว่าราคาปกติ
- ปัญหาเรื่องทางเข้าชุมชน ร้อยละ 11.9 เนื่องจากชุมชนแออัด เนื่องจากในชุมชนบางแห่งทางเข้าเป็นสะพานไม้เก่า ๆ ไม่มั่นคง
- ปัญหาน้ำในคลองสกปรก ร้อยละ 6.7 ทำให้ผู้อาศัยอยู่ริมคลองไม่สามารถใช้น้ำในคลองอุปโภค และบริโภคได้
- ปัญหาขยะส่งกลิ่นเหม็น คิดเป็นร้อยละ 4.3
- ปัญหาน้ำท่วมขัง ร้อยละ 1.4 เนื่องจากชุมชนแออัดหลายแห่งตั้งอยู่ในพื้นที่ ต่ำกว่าทำให้มีการน้ำท่วมขังตลอดทั้งปี กลิ่นเหม็น

2. ปัญหาทางสังคม ได้แก่

- ปัญหาด้านยาเสพติด ร้อยละ 66.7 ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่มีความรุนแรงที่สุดในทุกชุมชนที่ศึกษา แม้ว่าจะมีการปราบปรามจากเจ้าหน้าที่แล้วก็ตาม แต่ปัญหายังคงมีความรุนแรง
- ปัญหากรรมสิทธิ์ในที่ดิน ร้อยละ 21.7 เนื่องจากชุมชนแออัดบางชุมชน ผู้อยู่อาศัยอ้างว่าที่ดินที่เป็นที่ตั้งชุมชน เป็นที่ดินส่วนเกินของโฉนด และไม่มีเจ้าของ จึงพยายามเรียกร้องต่อหน่วยงานราชการเพื่อขอกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่อาศัยอยู่ เช่นกรณีของชุมชนนิรมิตร
- ปัญหาการไล่ที่อยู่อาศัย ร้อยละ 6.2 พบในชุมชนที่บุกรุกที่ดินของเอกชน เช่น ชุมชนชอยสุขสมบูรณ์

ในส่วนของกรให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชนแออัด จากหน่วยงาน หรือองค์กร พบว่ายังมีน้อยมาก หน่วยงานหรือองค์กรที่เคยเข้ามาให้ช่วยเหลือมี 2 ประเภทคือ

- องค์กรราชการ ร้อยละ 17.9 ได้แก่ อำเภอคลองหลวง กรมประชาสงเคราะห์ ผู้แทนราษฎร ซึ่งส่วนใหญ่ให้ความช่วยเหลือด้านกายภาพ เช่น การทำทางเดิน การให้ค่าซ่อมแซมบ้านเมื่อครั้งที่น้ำท่วมปี พ.ศ.2538

- องค์กรเอกชน ร้อยละ 3.0 เช่นมูลนิธิ และบริษัท ซึ่งเคยให้ความช่วยเหลือด้านสังคมเป็นส่วนใหญ่เช่น การแจกของในเทศกาลสำคัญ เช่นวันเด็ก

6. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

6.1 จากการศึกษาถึงสาเหตุของการย้ายถิ่นเข้ามาในอำเภอคลองหลวง ของผู้อาศัยในชุมชนแออัด พบว่า 3 ใน 4 ย้ายเข้ามาเพื่อทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม และเนื่องจากโรงงานเหล่านี้มักไม่มีสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยให้กับพนักงาน ทำให้ผู้ที่ย้ายเข้ามาทำงานต้องหาที่อยู่อาศัยเองและเนื่องจากเป็นผู้มีรายได้น้อย ทำให้โอกาสในการหาที่อยู่อาศัยที่ดีมีน้อย เป็นผลให้เกิดการบุกรุกที่ดิน การเช่าที่อยู่อาศัยในสภาพที่ทรุดโทรม จนเป็นปัญหาของชุมชนแออัดที่ไม่จบสิ้น ดังนั้นเจ้าของกิจการอุตสาหกรรม ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อปัญหาชุมชนแออัดจะลงทุนในการให้สวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยแก่พนักงาน โดยอาจจะสร้างเป็นลักษณะแฟลตให้เช่า หรือเป็นห้องเช่าราคาถูกให้กับพนักงาน ก็จะสามารถช่วยลดปัญหาชุมชนแออัด และการบุกรุกที่ดินได้มาก

6.2 ปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงานใดของรัฐเข้าไปดูแลความเป็นอยู่ของผู้อาศัยในชุมชนแออัดในเขตคลองหลวงมากนัก ทำให้ผู้อาศัยอาศัยในชุมชนแออัด ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ต้องแก้ปัญหาตามลำพังเช่นการถูกไล่ที่ ของผู้อาศัยในชุมชนแออัด ซึ่งยังไม่เคยมีหน่วยงานใดเข้ามาให้การช่วยเหลือ ทำให้ผู้ถูกไล่ที่ผู้อาศัย ต้องย้ายที่อยู่กันมากกว่า 10 ปีซึ่งปัจจุบันก็ยังคงถูกไล่ที่อยู่เช่นเดิม เป็นต้น ดังนั้นหน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ควรเข้ามาดูแลและให้ความช่วยเหลือมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

6.3 ควรมีการสนับสนุนให้ผู้อาศัยในชุมชนแออัดในพื้นที่คลองหลวงได้มีการรวมตัวกันเป็นกลไกของชุมชน เนื่องจากผู้อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่ มักจะมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ และไม่ค่อยมีความผูกพันธ์ ช่วยเหลือกันในชุมชน เมื่อเกิดปัญหาจึงต่างคนต่างแก้ไข และมีจะไม่ได้ประสานร่วมกัน ดังนั้นหากมีหน่วยงานของรัฐเข้าไปดูแล และสนับสนุนให้ ผู้อาศัยในชุมชนแออัดมีการรวมกลุ่ม เหมือนชุมชนแออัดหลาย ๆ ชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครแล้ว ก็จะเป็นการส่งเสริมให้ชาวชุมชน มีความผูกพันธ์และเอาใจใส่ต่อสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนที่อาศัยมากขึ้น

6.4 ปัญหาน้ำประปาเป็นสำคัญของผู้อาศัยในชุมชนแออัดทุกแห่ง เนื่องจากผู้อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้บุกรุก จึงไม่สามารถขอใช้น้ำประปาจากทางราชการได้ ประกอบกับอำเภอคลองหลวง เป็นพื้นที่ที่ระบบน้ำประปายังกระจายไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ ทำให้ผู้ที่อาศัยในท้องถิ่น ไม่เฉพาะแต่ผู้ที่อาศัยในชุมชนแออัดเท่านั้น แม้แต่ผู้ที่ไม่ได้อยู่ในชุมชนแออัดที่มีบ้านของตนเองจำนวนไม่น้อยที่ต้องประสบปัญหานี้ ทำให้เกิดธุรกิจสูบน้ำบาดาลขึ้นมาขายกันในราคาที่ค่อนข้างสูงกว่าราคาปกติถึง 3 เท่า ดังนั้นรัฐจึงควรให้ความช่วยเหลือในด้านงบประมาณ ในการขยายระบบน้ำประปาให้กระจายทุกพื้นที่ และเพื่อเป็นการบรรเทาปัญหาราคาน้ำประปาที่ผู้อาศัยในชุมชนแออัดต้องซื้อจากเอกชนในราคาที่แพง ทางส่วนราชการจึงน่าจะให้การช่วยเหลือซึ่งอาจทำในรูปของน้ำประปาหยอดเหรียญ กระจายในบริเวณที่เป็นชุมชนแออัด

6.5 จากการศึกษาพบว่าชุมชนแออัดในอำเภอคลองหลวงทุกชุมชนมีสภาพความรุนแรงของปัญหาสาเหตุดีมาก โดยเฉพาะในหมู่เยาวชนที่อาศัยในชุมชน แม้จะมีการปราบปรามจากเจ้าหน้าที่ตำรวจแล้วก็ตาม แต่ปัญหายังคงมีความรุนแรง ดังนั้นจึงอยากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปราบปรามปัญหาสาเหตุดีเข้าไปดูแลอย่างจริงจัง

7. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

7.1 การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาชุมชนแออัดที่มีขนาดมากกว่า 50 หลังคาเรือน โดยคาดว่าชุมชนที่มีขนาดมากกว่า 50 หลังคาเรือน จะเป็นชุมชนที่มีการพัฒนามาเป็นเวลานาน ซึ่งในความเป็นจริงยังมีชุมชนแออัดอีกจำนวนมาก ที่มีจำนวนหลังคาเรือนต่ำ บางชุมชนอาจมีจำนวนเพียง 5 หลังคาเรือน ซึ่งน่าจะมีการศึกษาวิจัยในชุมชนที่มีขนาดไม่ใหญ่ เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาชุมชนแออัดหลายๆ ชุมชนมักจะเริ่มเกิดขึ้นจากการที่มีผู้เข้ามาบุกรุกตั้งบ้านเรือนเพียงหลังเดียวแล้วขยายจนเป็นชุมชนขนาดใหญ่

7.2 ปัจจุบันการศึกษาปัญหาชุมชนแออัดในแถบชานเมือง และเขตปริมณฑลยังมีน้อย ในขณะที่สภาพชุมชนแออัดที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวมีจำนวนมาก ดังนั้นหากมีการศึกษาวิจัยชุมชนแออัดที่เกิดขึ้นในเขตปริมณฑลหรือในภูมิภาค ก็จะทำให้เห็นถึงปัญหาชุมชนแออัดในชุมชนต่างๆ และเป็นข้อมูลพื้นฐานที่ใช้ในการค้นคว้าและวิจัยต่อไป